

СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ ПРАВОВІДНОСИН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Динамічний розвиток суспільства в наш час неможливий без належного регулювання відносин інтелектуальної власності, то ж природно, що правові проблеми захисту прав інтелектуальної власності перебувають у центрі уваги науковців та практиків, внаслідок чого загальна кількість праць з відповідної проблематики є значною. Разом із тим попри згадки в деяких працях про «правовідносини інтелектуальної власності» [3], ця категорія залишається практично не дослідженою, оскільки автори навіть згаданих праць відразу переходять до наукового аналізу відповідних прав (але не правовідносин).

Зазначене зумовлює доцільність спеціального аналізу правовідносин інтелектуальної власності взагалі і таких їх важливих елементів, як суб'єкти та об'єкти, зокрема. Характеристиці, головним чином, останніх і присвячена ця стаття.

Пристаючи до розгляду питань, які є предметом розгляду у цій статті, передусім слід визначитися щодо самого поняття відносин та правовідносин інтелектуальної власності. Отже, відносини інтелектуальної власності — це суспільні відносини, які складаються між визначеними законом суб'єктами стосовно результатів інтелектуальної, творчої діяльності. При цьому відносини інтелектуальної власності виступають як фактична передумова реалізації норм права, що існують у цій галузі, а правовідносини інтелектуальної власності є наслідком реалізації зазначених норм права.

Із врахуванням викладеного правовідносини інтелектуальної власності можна визначити як правовий результат реалізації норм права про інтелектуальну власність, або ж як врегульовані юридичними нормами (або такі, що впливають із загальних принципів об'єктивного юридичного права) ідеологічні суспільні відносини, які виражаються у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права.

Враховуючи ту обставину, що правовідносини інтелектуальної власності, головним чином, виникають на підставі норм цивільного законодавства, які складають книгу четверту ЦК України та містяться у інших актах цивільно-правового характеру, розглянемо далі їх особливості як виду цивільних правовідносин, під якими мається на увазі правовий зв'язок між юридично рівними суб'єктами, що є носіями цивільних прав та обов'язків [4, 48].

При цьому слід враховувати, що цивільні правовідносини, які складаються у галузі інтелектуальної власності, мають ознаки, загальні для всіх видів цивільних правовідносин, якими є: 1) юридична рівність їх суб'єктів; 2) регулювання суспільних відносин нормами цивільного законодавства; 3) надання нормами цивільного законодавства учасникам цивільних відносин цивільних прав та обов'язків.

Разом із тим правовідносини інтелектуальної власності мають також низку специфічних ознак, до яких належать: 1) спеціальний, чітко визначений у законі об'єкт — результати інтелектуальної, творчої діяльності; 2) спеціальна підстава виникнення — створення об'єкта, який охороняється або здатен охоронятися нормами законодавства про інтелектуальну власність; 3) поєднання імперативного та диспозитивного елементів для визначення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин інтелектуальної власності; 4) можливість поєднання речових та зобов'язальних елементів у правовідносинах інтелектуальної власності; 5) цільовий характер правовідносин інтелектуальної власності: забезпечення використання об'єктів інтелектуальної власності та їх правової охорони.

До складу структури правовідносин інтелектуальної власності (як і правовідносин взагалі) включають такі елементи: суб'єкти правовідносин, об'єкт правовідносин, зміст правовідносин, який охоплює права уповноважених учасників та обов'язки зобов'язаних учасників правовідносин.

Характеризуючи учасників відносин інтелектуальної власності, необхідно розрізняти поняття «суб'єкт права», «суб'єкт прав» та «суб'єкт правовідносин».

Найбільший рівень абстрактності з перелічених категорій має поняття «суб'єкт права», коли «право» розуміється як об'єктивна категорія, що охоплює усю сукупність загальнообов'язкових норм та правил поведінки, котрі існують у суспільстві, тобто виступає як категорія об'єктивна, що дає підстави для уточнення — суб'єкт «об'єктивного (позитивного)» права. У такому сенсі суб'єктами права виступають фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади та інші соціально-публічні утворення, котрі можуть бути носіями юридичних прав та обов'язків, тобто брати участь у правовідносинах. Суб'єкт об'єктивного права має потенційну здатність вступати у правовідносини, для чого він наділяється юридичними нормами відповідною здатністю, котру, зазвичай, іменують «правоздатністю», а іноді — за допомогою більш широкої категорії — «правосуб'єктність». Таким чином, суб'єктами права можуть бути особи чи організації, за якими законом визнана особлива юридична властивість правосуб'єктності, котра дає їм можливість брати участь у правових відносинах.

Правосуб'єктність охоплює такі юридичні категорії, як правоздатність і дієздатність [2, 684–685], де правоздатність — це здатність особи мати юридичні права та обов'язки, а дієздатність є здатністю особи самостійно, своїми діями набувати і здійснювати права, створювати для себе обов'язки та виконувати їх.

Взаємозв'язок понять «суб'єкт об'єктивного права», «суб'єкт суб'єктивного права» (володілець права), «суб'єкт правовідносин» виглядає таким чином. Первісним поняттям тут є «суб'єкт об'єктивного права». Це — особа, яка має правосуб'єктність, тобто може мати суб'єктивні права і завдяки цьому бути учасником конкретних правовідносин. Суб'єкт права у суб'єктивному значенні останнього — це особа, яка має конкретне право, тобто така особа, за якою нормою об'єктивного права визнається можливість певної поведінки. При цьо-

му визначальною є саме можливість власної поведінки уповноваженої особи, іноді навіть — безвідносно до поведінки інших осіб. Суб'єкт правовідносин — це володілець конкретного права, що знаходиться у правовому зв'язку з іншим учасником (учасниками) суспільних відносин, на яких покладаються обов'язки, що відповідають праву уповноваженої особи [4, 60–65].

Враховуючи викладене вище, можна сказати, що суб'єктами права інтелектуальної власності в об'єктивному сенсі — є особи, яким абстрактно можуть належати права володіння, легітимації, користування, розпорядження та захисту прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, а суб'єктами правовідносин інтелектуальної власності (суб'єктом права інтелектуальної власності у суб'єктивному сенсі) — є особи, яким вже належать зазначені права.

Суб'єктами правовідносин інтелектуальної власності можуть бути два види суб'єктів:

- 1) творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

Творець — це особа, результати інтелектуальної, творчої діяльності якої є або можуть бути визнані об'єктами права інтелектуальної власності. Коло суб'єктів, які визнаються «творцями», у законі (ст. 421 ЦК України) не визначене і не обмежене якимись вимогами до їхнього віку, стану здоров'я дієздатності тощо. У зазначеній нормі ЦК України наведений лише приблизний перелік осіб, котрі створюють той чи інший об'єкт права інтелектуальної власності: автор, виконавець, винахідник тощо. Звідси слідує, що для суб'єктів права інтелектуальної власності характерною є однакова дієздатність суб'єктів творчого процесу. Іншими словами, творцями будь-яких результатів творчої діяльності можуть бути як повнолітні, так і неповнолітні особи.

Слід звернути увагу на те, що «творча правосуб'єктність» не збігається із загальною цивільною дієздатністю, котра, за загальним правилом, настає із досягненням фізичною особою 18 років. Суб'єктом права інтелектуальної власності може бути частково дієздатна, обмежено дієздатна або недієздатна особа. Інша річ, що здійснювати авторські права така особа може за допомогою інших осіб (батьків, усиновлювача, опікуна, піклувальника тощо).

Інші особи визнаються суб'єктами права інтелектуальної власності, якщо відповідно до ЦК України, іншого закону чи договору їм належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності. Це роботодавці, інвестори, правонаступники тощо.

Так, суб'єктом права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, за певних умов може бути також юридична або фізична особа, де (або у якої) працює той, хто створив цей об'єкт. Всі ці особи є похідними «право володільцями», підставою виникнення прав яких є договір. Права роботодавців виникають на підставі трудового договору.

Цій ситуації спеціально присвячена ст. 429 ЦК України, котра розрізняє два випадки:

- 1) немайнові права належать працівникові, який створив цей об'єкт, а у

випадках, передбачених законом, — юридичній або фізичній особі, де, або у якій, працює працівник. (Принагідно варто згадати, що авторське право традиційно виходило з того, що у більшості випадків твір, створений у порядку виконання службового завдання, належить роботодавцю, з яким автор перебуває у трудових відносинах (ст. 16 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Проте ст. 429 ЦК України підходить до вирішення цього питання з більш демократичних позицій, надаючи, загалом, перевагу інтересам працівника, що створив об'єкт права інтелектуальної власності).

Аналогічні правила діють при визначенні суб'єкта особистих немайнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням: такі права належать творцеві цього об'єкта і лише у випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові (ч. 1 ст. 430 ЦК України);

2) майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Це правило є диспозитивним і застосовується за умови, якщо інше не встановлено договором творця об'єкту інтелектуальної власності і особи — роботодавця. Такі самі правила діють щодо визначення суб'єкта майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням (ч. 2 ст. 429 та 430 ЦК України).

Тут слід зазначити, що в межах так званої «трудової функції» завдання може бути видане лише на створення об'єктів авторського права і близькі до них об'єкти авторського права (промислові зразки). Інші об'єкти патентного права (винахід і корисна модель) створюються не за завданням роботодавця, але у процесі виконання службового завдання роботодавця. Це зумовлене тим, що поняття «службове завдання» припускає таке завдання, що дається працівникові в межах його трудової функції. Творчий результат, отриманий в процесі її виконання, але без окремого завдання роботодавця, як правило, не має статусу службового результату. Звичайно, існують певні винятки з цього правила, коли укладається трудовий договір на здійснення творчих видів діяльності (з представниками творчих професій).

У правовідносинах інтелектуальної власності важливе значення має об'єкт правовідносин інтелектуальної власності, котрий, власне, є однією із кваліфікуючих ознак цих правовідносин. Внаслідок цього характеристика зазначених об'єктів набуває особливого значення.

Але приступаючи до розгляду цього питання, передусім, слід визначитися відносно співвідношення термінів «об'єкти цивільних прав» і «об'єкти цивільних правовідносин», котрі практично рівною мірою використовуються у законодавстві про інтелектуальну власність та в літературі, присвяченій аналізу зазначеного законодавства.

Висновок про доцільність розмежування зазначених терміно-понять ґрунтується на таких міркуваннях: об'єктами правовідносин є те, на що це правове відношення спрямоване і справляє певний вплив. Як суспільні зв'язки, що

виникають в результаті їхньої взаємодії, цивільні правовідносини можуть впливати тільки на поведінку людини. Тому в якості об'єкта цивільного правовідношення виступає поведінка його суб'єктів, спрямована на різноманітні матеріальні блага [1, 78].

Що стосується об'єктів цивільних прав, то під ними розуміють будь-які матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини, часом звертаючи увагу на те, що «об'єкти цивільних прав» і «об'єкти цивільних правовідносин» — поняття тотожні [5, 136].

Проте, розмежування зазначених понять виглядає дещо штучним. Адже коли йдеться про блага, що являють інтерес для суб'єктів цивільного права, то вони є не тільки об'єктом прав однієї особи, але породжують також обов'язки інших осіб, без яких суб'єктивне право не може бути реалізоване.

Але якщо ми припускаємо, що навколо якихось матеріальних або нематеріальних благ складається система цивільних прав і обов'язків, то маємо визнати, що ця система прав і обов'язків є не що інше, як цивільне правовідношення.

Таким чином, можна дійти висновку, що об'єкти цивільних прав і об'єкти цивільних правовідносин суть поняття тотожні. Це дозволяє рівною мірою користуватися як тією, так і іншою термінологією.

З урахуванням сказаного, об'єкти цивільних прав (правовідносин) можуть бути визначені як матеріальні та (або) нематеріальні блага, з приводу яких складаються цивільні правовідносини. Стосовно цивільних прав (правовідносин) інтелектуальної власності згаданими благами є результати інтелектуальної, творчої діяльності, точніше, такі результати творчої діяльності, що відповідають вимогам закону, встановленим щодо них і яким внаслідок цього надається правова охорона.

Об'єктами права інтелектуальної власності згідно з п. VIII ст. 2 Стокгольмської конвенції 1967 р. є: літературні, художні і наукові твори; виконавська діяльність артистів, звукозапис, радіо і телевізійні передачі; винаходи в усіх сферах людської діяльності; наукові відкриття; промислові зразки; товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення; захист проти недобросовісної конкуренції, України, усі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах.

Хоча країни, що приєдналися до цієї Конвенції, не зобов'язані у своєму законодавстві відтворювати наведений перелік, а самі визначають коло об'єктів інтелектуальної власності, проте практика законотворчості йде по шляху врахування цих рекомендацій. Тому в ЦК України значною мірою відтворено перелік об'єктів інтелектуальної власності, вказаний у Стокгольмській конвенції 1967 р.

Згідно зі ст. 420 ЦК України об'єктами права інтелектуальної власності в Україні, зокрема, вважаються: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні

моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Оскільки на відміну від Конвенції 1967 р. ст. 420 ЦК України не вказує на те, що до об'єктів інтелектуальної власності належать «інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах», виникає питання, чи є перелік об'єктів, встановлений у ст. 420 ЦК України вичерпним чи ні?

Враховуючи ту обставину, що ст. 420 ЦК України починається зі слів: «До об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать...», можна зробити висновок, що перелік не вичерпний, оскільки інакше слово «зокрема» не несло б смислового навантаження.

Таким чином, як і Конвенція 1967 р., ЦК України визначає поняття об'єктів інтелектуальної власності шляхом невичерпного переліку результатів інтелектуальної діяльності, яким надається правова охорона.

Варто підкреслити, що об'єктом права інтелектуальної власності є не кожен результат творчої діяльності, а лише той, який відповідає вимогам закону. Будь-який твір літератури, науки і мистецтва, суміжні права підпадають під охорону права, якщо вони відповідають вимогам закону. Науково-технічним результатам правова охорона надається лише на підставі відповідної кваліфікації спеціальним державним органом управління і видачі правоохоронного документу. Правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності обмежується лише територією України. Охорона прав на зазначені об'єкти на території інших держав здійснюється лише на підставі відповідних міжнародних конвенцій і договорів.

З розвитком техніки поруч з традиційними об'єктами права інтелектуальної власності, зокрема об'єктами авторського права, які є досить простими за своєю суттю, з'являються об'єкти, які не є традиційними і які саме під такою назвою залучені до кола об'єктів права інтелектуальної власності.

Крім цього, з'являються більш складні об'єкти, котрі, як правило, не можуть бути створені однією особою. Крім цього, вони є продуктом різномірної діяльності. До них належать, зокрема, такі складні об'єкти, як кінофільми, бренди тощо. Так, наприклад, складний правовий режим бренда пояснюється поєднанням у ньому різномірних об'єктів права інтелектуальної власності (результатів літературно-художньої та науково-технічної діяльності), що представлені у візуальній, звуковій, ароматній, тактильній та смаковій формі.

Розвиток комп'ютерних технологій спричиняє появу нових об'єктів, правовий режим яких ще потребує свого обґрунтування.

В цій статті була здійснена спроба дати загальне уявлення про такі важливі елементи правовідносин інтелектуальної власності, як суб'єкт та об'єкт. Кожен з зазначених об'єктів має певну специфіку і потребує глибокого та всебічного дослідження.

Література

1. Гражданское право : учебник. Ч. 1 / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. — М. : ТЕИС, 1996.
2. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории хозяйственного права / О. С. Иоффе. — М. : Статут, 2000.
3. Клейменова С. М. Авторські правовідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. М. Клейменова. — К., 2004. — 20 с.
4. Харитонов Є. О. Цивільні правовідносини : навч. посіб. / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. — К. : Істина, 2008.
5. Цивільне право України : підручник. У 2 кн. Кн. 1 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К. : Юрінком Інтер, 2002.

Анотація

Харитонova О. І. Суб'єкти та об'єкти правовідносин інтелектуальної власності. — Стаття.

Ця стаття присвячена аналізу правовідносин інтелектуальної власності та їх елементів. Розкривається саме поняття таких правовідносин, як правовий результат реалізації норм права про інтелектуальну власність або ж як врегульовані юридичними нормами (або такі, що випливають із загальних принципів об'єктивного юридичного права) ідеологічні суспільні відносини, які виражаються у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права. Особлива увага приділяється таким важливим елементам правовідносин інтелектуальної власності, як суб'єкт і об'єкт, розкривається їх значення і специфіка.

Ключові слова: цивільні правовідносини, правовідносини інтелектуальної власності, суб'єкт права, суб'єкт прав, суб'єкт правовідносин, суб'єкт об'єктивного права, суб'єкт суб'єктивного права, об'єкти цивільних прав, об'єкти цивільних правовідносин, об'єкти правовідносин інтелектуальної власності.

Аннотация

Харитонova Е. И. Субъекты и объекты правоотношений интеллектуальной собственности. — Статья.

Эта статья посвящена анализу правоотношений интеллектуальной собственности и их элементов. Раскрывается само понятие таких правоотношений, как правовой результат реализации норм права об интеллектуальной собственности или же как урегулированы юридическими нормами (или такие, которые вытекают из общих принципов объективного юридического права) идеологические общественные отношения, которые выражаются во взаимных юридических правах и обязанностях субъектов права. Особое внимание уделяется таким важным элементам правоотношений интеллектуальной собственности, как субъект и объект, раскрывается их значение и специфика.

Ключевые слова: гражданские правоотношения, правоотношения интеллектуальной собственности, субъект права, субъект прав, субъект правоотношений, субъект объективного права, субъект субъективного права, объекты гражданских прав, объекты гражданских правоотношений, объекты правоотношений интеллектуальной собственности.

Summary

Haritonova O. I. Subjects and Objects of Legal Intellectual Property. — Article.

This paper is devoted to legal analysis of intellectual property and their elements. Reveals the very notion of such relations as the legal result of the implementation of the law on intellectual property, or, as regulated by legal norms (or those that follow from general principles of objective legal right to) ideological social relations which are expressed in mutual legal rights and obligations of legal subjects. Special attention is given to such important elements of legal intellectual property as subject and object, reveals their importance and specificity.

Keywords: civil law, legal intellectual property right subject, the subject of rights, legal entity, an objective law, the subject of subjective rights, civil rights objects, objects civil law, legal objects of intellectual property.